

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/328917005>

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ÜÇÜNCÜ YAŞ TURİZMİ (THIRD AGE TOURISM IN TURKEY AND IN THE WORLD)

Article · January 2017

CITATIONS

9

READS

4,340

1 author:

Sultan Nazmiye Kılıç

Balikesir University/Türkiye

44 PUBLICATIONS 134 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

ÜYE GİRİŞİ

Kullanıcı Adı

Şifre

[Yeni Üye](#) | [Şifremi Unuttum](#)

HAKEM ve EDITÖR GİRİŞİ

İÇERİKLER

[Yayın İlkeleri](#)[Sık Sorulan Sorular](#)[Kurullar](#)[Editörler](#)[Tarandığımız İndexler](#)

HABERLER

Duyuru: Kiş sayısı için yeterli makale sayısına ulaşılmıştır. Gönderilen makaleler ilkbahar sayısı için değerlendirilecektir. Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi'nin Kış sayısı için makale kabulü devam

İSTATİSTİKLER

Bugünkü Ziyaret : 1009

Toplam Ziyaret : 396525

Yıl:2017 Cilt: 1 Sayı: Özel Sayı -3 Alan: Sosyal Bilimler

Burhan AYDEMİR; Sultan Nazmiye KILIÇ**DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ÜÇÜNCÜ YAŞ TURİZMİ**

Üçüncü yaş turizmi, dünya çapında yaşanan nüfus nedeniyle önem kazanmaya devam etmektedir. Bu önemli nedeniyle dünyada ve Türkiye'de hükümet politikaları içerisinde yer almaktadır. Bu doğrultuda uzun vadeli hedefler belirlenip program, proje ve mevzuat düzenlemelerine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmada, dünyada ve Türkiye'de üçüncü yaş turizmi ile ilgili uygulamaların incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda, üçüncü yaş turizmi ile ilgili yurt dışında ve ülkemizde gerçekleştirilen uygulamalar değerlendirilmiş ve karşılaştırılmıştır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden arşiv tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda, kurum ve kuruluşların web siteleri, yayınları, ilgili haberler, yerli ve yabancı literatür incelenmiştir. Üçüncü yaş turizmi ile ilgili farklı ülkelerde genel olarak sosyal turizm kapsamında çalışmaların bulunduğu görülmüştür. Türkiye ise bu alanda ilerleme kaydetmeye devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye'de ve dünyada üçüncü yaş turizmi, yaşlı turizmi, turizm

THIRD AGE TOURISM IN TURKEY AND IN THE WORLD

Third age tourism, continues to gain importance due to the aging population around the world. Due to this significance, it is involved in government policies in the World and in Turkey. Accordingly, long-term targets are identified and efforts on programs, projects and legislative regulations are made. In this study, it is aimed to examine practices related to third age tourism in the world and Turkey. In this context, practices related to third age tourism abroad and in our country have been evaluated and compared. In the study, archival scanning method which is one of qualitative research methods was used. In this context, web sites and publications of institutions and organizations, related news, domestic and foreign literature are examined. It has been seen that practices generally exist within the scope of social tourism in different countries. Turkey, on the other hand, continues to make progress in this field.

Keywords: Third age tourism in Turkey and in the world, elderly tourism, tourism

DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE ÜÇÜNCÜ YAŞ TURİZMİ

THIRD AGE TOURISM IN TURKEY AND IN THE WORLD

Doç. Dr. Burhan AYDEMİR

Balıkesir Üniversitesi Turizm Fakültesi
baydemir@balikesir.edu.tr

Arş. Gör. Sultan Nazmiye KILIÇ

Balıkesir Üniversitesi Turizm Fakültesi

ÖZ

Üçüncü yaş turizmi, dünya çapında yaşanan nüfus nedeniyle önem kazanmaya devam etmektedir. Bu önemi nedeniyle dünyada ve Türkiye’de hükümet politikaları içerisinde yer almaktadır. Bu doğrultuda uzun vadeli hedefler belirlenip program, proje ve mevzuat düzenlemelerine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmada, dünyada ve Türkiye’de üçüncü yaş turizmi ile ilgili uygulamaların incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda, üçüncü yaş turizmi ile ilgili yurt dışında ve ülkemizde gerçekleştirilen uygulamalar değerlendirilmiş ve karşılaştırılmıştır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden arşiv tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda, kurum ve kuruluşların web siteleri, yayınları, ilgili haberler, yerli ve yabancı literatür incelenmiştir. Üçüncü yaş turizmi ile ilgili farklı ülkelerde genel olarak sosyal turizm kapsamında çalışmaların bulunduğu görülmüştür. Türkiye ise bu alanda ilerleme kaydetmeye devam etmektedir.

Anahtar kelimeler: Türkiye’de ve dünyada üçüncü yaş turizmi, yaşlı turizmi, turizm

ABSTRACT

Third age tourism, continues to gain importance due to the aging population around the world. Due to this significance, it is involved in government policies in the World and in Turkey. Accordingly, long-term targets are identified and efforts on programs, projects and legislative regulations are made. In this study, it is aimed to examine practices related to third age tourism in the world and Turkey. In this context, practices related to third age tourism abroad and in our country have been evaluated and compared. In the study, archival scanning method which is one of qualitative research methods was used. In this context, web sites and publications of institutions and organizations, related news, domestic and foreign literature are examined. It has been seen that practices generally exist within the scope of social tourism in different countries. Turkey, on the other hand, continues to make progress in this field.

Keywords: Third age tourism in Turkey and in the world, elderly tourism, tourism

Giriş

Tedavi edici, koruyucu, rehabilite edici veya sağlığı geliştirici hizmetler almak için başka destinasyonların ziyaret edilmesi şeklinde tanımlanabilen sağlık turizmi termal, medikal, yaşlı turizmi ve engelli turizmi olmak üzere 4 alt türden oluşmaktadır (Sağlık Turizm Kurulu, 2015). Ancak, kimi zaman bu alt türlerin sayısında farklılık görülebilmektedir.

Türkiye’de sağlık turizminin sınıflandırılması yapılırken kimi zaman yaşlı turizminin engelsiz turizm ile birlikte ele alındığı görülmektedir. Bu bölüm altında ileri yaş turizmi (gezi turları ve meşguliyet terapileri), yaşlı bakımı hizmetleri (bakım evlerinde veya rehabilitasyon hizmetleri), klinik otelde rehabilitasyon hizmetleri ve engelliler için özel bakım ve gezi turları yer almaktadır. Klinik oteller, tatil köyleri ve bakım evleri gibi alanlarda hizmet verilmektedir (Tontuş, 2015a).

Literatürde “3. yaş turizmi”, “geriatri turizmi”, “yaşlı bakımı turizmi”, “3. yaş baharı turizmi” ve “yaşlı turizmi” gibi kavramlarla ifade edilmektedir. İngilizce literatürde ise bu kavram için daha fazla sayıda terimin kullanıldığı görülmektedir. Örneğin; “third age tourism”, “mature tourism”, “silver tourism”, “age friendly tourism”, “active aging tourism”, “elderly tourism”, “grey tourism” ve “senior tourism” bunlardan bazılarıdır. Özellikle Avrupa Birliği

içerisinde “gümüş turizm” (silver tourism) ve gümüş ekonomi (silver economy) kavramları sıklıkla kullanılmaktadır.

Üçüncü yaş turizmi şu şekilde tanımlanmaktadır: *“50 yaş ve üstündeki insanların ikametleri, çalıştıkları ve her zamanki ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerin dışına yaptıkları seyahatlerden ve seyahatleri esnasında genellikle turizm işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetleri talep ederek geçici, süreli konaklamalarından kaynaklanan ilişkiler bütünüdür”* (Yıldırım, 1997: 77). Bu tanımda yaş sınırı 50 olarak belirtilmiştir. Ancak insan ömrü uzadıkça ve daha kaliteli hale geldikçe bu yaş sınırının üst seviyelere çıkması muhtemel bir sonuçtur.

Her ülkede emekli olma yaşı aynı olmadığı için yaşlı kişilerin yaş sınırı da farklılık göstermektedir (Yıldırım, 1997: 77). Birleşmiş Milletler 60 yaş ve üstü bireyleri “yaşlı” olarak kabul etmektedir. Ancak birçok gelişmiş ülkede bu sınır 65’tir. 1900’lü yıllarda “doğumda beklenen yaşam süresi” 45-50 yıl arasında iken günümüzde bu sınır 80’e ulaşmıştır. Bu durum dünya nüfusunun yaşlanmasına yol açmıştır. Sektörler de bu önemli segmenti göz önünde bulundurarak pazar çalışmalarına başlamıştır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014b: 2-37).

Ayrıca, yaş sınırlandırması olmaksızın üç temel yaş dönemine vurgu yapılabilmektedir. Bu dönemler: Birinci yaş dönemi (gelişim, eğitim, bilinçlenme ve hayata hazırlık aşaması), ikinci yaş dönemi (çalışma hayatı) ve üçüncü yaş dönemi (yaşlanmanın etkilerinin görüldüğü ve aktif çalışma hayatının sona erdiği dönem). Aktif çalışma hayatının sonlandığı ve boş zamanın arttığı üçüncü yaş döneminde, bu boş zamanın değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilen seyahatler üçüncü yaş turizmi olarak tanımlanmaktadır (Hacıoğlu ve Şahin, 2011: 19-20).

Turizm sektörü de dünya çapında etkisini gösteren demografik değişime tepkisiz kalamamıştır (Nikitina ve Vorontsova, 2015: 845). Nitekim, yaşlı turistlerin bakımına yönelik tesislerin ve seyahatlerin artmasıyla birlikte turizm sektörü içerisinde üçüncü yaş turizmi de yerini almaya başlamıştır (Özcan ve Aydın, 2015: 85). Üçüncü yaş turizmi, farklı arz kaynakları ve uygulamalarla birleştirilebilmektedir. Ayrıca, pazar araştırmaları, üçüncü yaş turizminin büyüyen bir pazar payı olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, önemli bir pazar bölümüdür (Hacıoğlu ve Şahin, 2011: 17).

Bu doğrultuda çalışmada, ilgili alan yazın ve uygulamalar göz önünde bulundurularak dünyada ve Türkiye’de üçüncü yaş turizminin durumunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda, üçüncü yaş turizmi ile ilgili yurt dışında ve ülkemizde gerçekleştirilen uygulamalar değerlendirilmiş ve karşılaştırılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden arşiv tarama yöntemi kullanılmıştır. Kurum ve kuruluşların web siteleri, yayınları, ilgili haberler, yerli ve yabancı alanyazın incelenmiştir.

Üçüncü Yaş Turistlerinin Özellikleri

Dünya çapında doğum oranlarının azalması, yaşam süresinin uzaması ve kentleşme şüphesiz toplumların demografik yapısını etkilemiştir. Etkilenen turistik faaliyetler ve hizmetlerle yeni fırsatlar oluşmaya başlamıştır. Üçüncü yaştaki bireyler maddi imkânları, alım güçleri, ihtiyaçları ve motivasyonları bakımından heterojen bir gruptur. Yaşlı turistlerin boş zaman sorunları olmadığı için seyahat için seçtikleri dönemler daha esnekler. Bu nedenle çok yoğun olmayan dönemlerde daha az ücret ödeyerek tatil yapabilmektedirler (European Commission Enterprise and Industry Directorate-General, 2014: 5).

Yaşlı turistler gittikleri destinasyonda çevre temizliğine ve konfora dikkat etmektedir. Genellikle yakın destinasyonları ve paket turları tercih etme eğilimindedirler. Ayrıca doğal ortamları ve ılıman iklimleri sevmektedirler (Yıldırım, 1997: 79). Ürün tercihleri daha sabittir, tanıdıkları ve bildikleri markalara daha fazla sadıktırlar. Yeniliklere fazla açık değillerdir. Ayrıca müşterinin yaşı ilerledikçe reklamların etkisi azalmaktadır. Ürünün kullanılabilirliği önem kazanmaktadır. Emekli olduklarında veya işlerini bıraktıklarında tüketici olarak davranışları da değişmektedir. En önemlisi gelirleri göreceli olarak azalmaktadır. Üçüncü yaş turizm segmentinin tüketici davranış modeli Tablo 1’te görülebilir (Nikitina ve Vorontsova, 2015: 849-

851). Bu tabloda üçüncü yaş turistlerinin davranışları sağlık, sosyal hayat ve finansal durum olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır.

Tablo 1: Üçüncü yaş turizm segmentinin tüketici davranış modeli

	Yaşlılık ve emekliliğin muhtemel sonuçları	Tüketici davranışındaki ihtiyaç ve değişiklikler
Sağlık	<ul style="list-style-type: none">• Sağlık bozuklukları (duyma veya göme kaybı ya da uyku bozuklukları)• Kronik rahatsızlıklarda artış, demans hastalıkları, engellilik	<ul style="list-style-type: none">• İlaç ve ekipman ihtiyacı• Koruyucu sağlık (diyet takviyeleri, medikal ilaçlar, bakım ürünleri)• Medikal hizmetler (evde bakım hizmeti, hastaneler, alışveriş merkezleri, evler, pansiyonlar)• Ayakkabı ve gerekli diğer malzemelerin giyilmesinde destek• Ev hizmetleri
Sosyal hayat	<ul style="list-style-type: none">• Emeklilik veya işi bırakma nedeniyle alışılmış çevreden uzaklaşma,• İletişim eksikliği• Yalnızlık,• Emeklilikle birlikte gelen boş zaman artışı	<ul style="list-style-type: none">• Boş zaman faaliyetler: sağlık için spor salonları, kültürel etkinlikler, kurslar, gönüllülük çalışmaları, hobiler, bahçecilik, el işleri, koleksiyonculuk, balıkçılık vs.
Finansal durum	<ul style="list-style-type: none">• Gelir azalışı	<ul style="list-style-type: none">• Fiyata duyarlılık, biriktim yapma ve rasyonel satın alma davranışı

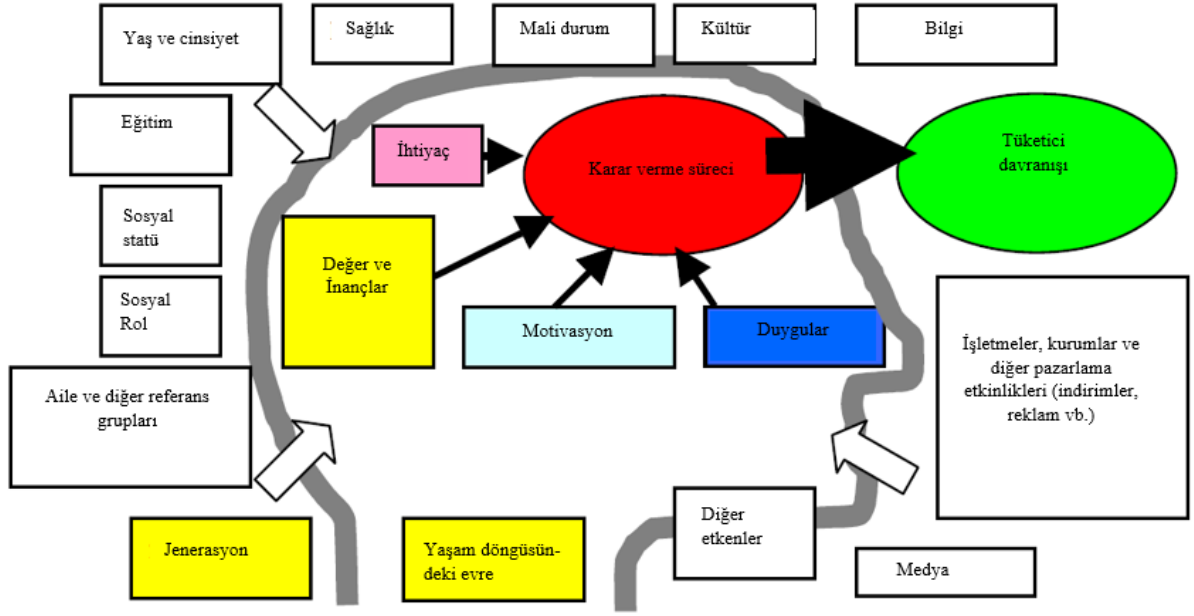
Kaynak: Nikitina, O., ve Vorontsova, G. (2015). Aging Population and Tourism: Socially Determined Model of Consumer Behavior in the “Senior Tourism” Segment. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 214, 845–851. <http://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.11.736>

Yaşlı turistler, yaş göz önünde bulundurularak hazırlanan pazarlama faaliyetleri ve ürünlere olumlu yaklaşmamaktadır. Paket turları ve durağan aktiviteleri daha çok tercih etmektedir. Ülkelere ve gelirlerine göre destinasyon tercihleri değişebilmektedir. Benzer şekilde, kültürel nedenlerle yiyecek-içecek tercihleri konusunda da farklılıklar bulunmaktadır. Ancak, sağlık nedeniyle diyet yemekler, salata ve fast-food olmayan yiyecekleri daha çok tercih etmektedirler. Ayrıca, ilk katlarda yer alan, asansöre, sağlık hizmetlerine ve restoran gibi bölümlere yakın olan odaları tercih etme eğilimindedirler (Hacıoğlu ve Şahin, 2011: 21-22).

Yaşlı turistlerin seyahatlerini engelleyen bazı ekonomik ve sosyo-kültürel faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler şunlardır (European Commission Enterprise and Industry Directorate-General, 2014: 6):

- Yabancı dil problemi,
- Bilgi eksikliği,
- Ulaşım yetersizliği,
- Seyahat veya organizasyon şartları,
- Yaş ayrımcılığı,
- Sağlık bakımı ve acil durumlar,
- Erişilebilirlik,
- Seyahat sigortaları,
- Finansal sorunlar,
- Yaşlı turistler için turistik çekiciliklerin eksikliği ve
- Yaşlılar için özel olarak hazırlanmış ürün, hizmet veya tesis eksikliğidir.

Ayrıca, yaşlı tüketiciler birçok demografik faktörün yanı sıra bazı psikolojik ve sosyolojik faktörlerden etkilenmektedir. Bu faktörler Śniadek tarafından aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir (Śniadek, 2006: 104).

Şekil 1: Yaşlı tüketicileri etkileyen faktörler

Nikitina ve Vorontsova tarafından 65 yaş üstü Rus turistlerle yapılan araştırmada bu tip turistlerin ihtiyaçları analiz edilmiş ve tüketici davranışına ilişkin model önerilmiştir. Bu çalışmada üzerinde durulan bazı öneriler şunlardır (Nikitina ve Vorontsova, 2015: 845-851).

- Hükümetin “hareketli yaşlanma” yı desteklemesi,
- Yüksek teknoloji geriatik bakım hizmeti veren oteller,
- Aktif yaşlanmanın tanıtılması ve teşvik edilmesi,
- Uzaktan sağlık kontrollerinin yapılabileceği teknolojilerin kullanılması,
- Yaşlı turistler ekonomik, sosyal veya sağlık durumlarından homojen bir dağılıma sahip olmadıkları için kişiselleştirilmiş ve odaklanmış pazarlama yöntemlerinin kullanılması ve
- 65 yaş üstü turistlerin artmasıyla otellerde medikal bakım hizmetleri ve özel geriatik bakım hizmetlerinin olmasıdır. Böylece oteller yaşlı bakımı konusunda sertifikalı personele ihtiyaç duyacaktır. Bu hizmetleri sağlayan oteller diğerlerinden bir adım önde olacaktır.

Diğer Ülkelerde Üçüncü Yaş Turizmi Uygulamaları

Ülkelerin üçüncü yaş turizmine ilişkin çalışmaları genellikle sosyal turizm amaçlıdır. Bir başka deyişle, kendi içlerindeki dezavantajlı grupların turizme katılımlarının sağlanmasına yönelik çalışmalar daha fazladır. Ancak, bu sosyal turizm çabalarının yanı sıra Avrupa Birliği'nin geliştirmekte olan ülkelere üçüncü yaş turisti çekmeyi hedeflediği de görülmektedir.

Avrupa'da tedavi masraflarının gelecek yıllarda önemli rakamlara ulaşacağı beklendiği için bazı Avrupa ülkeleri koruyucu sağlık yaklaşımlarının desteklenmesine yönelik politikalar geliştirmiştir. Bu nedenle 65 yaş üzeri vatandaşlarını İspanya ve Fransa kıyıları gibi ülkelere yönlendirmektedir. Bu destinasyonlarda 7-30 gün arasında rehabilitasyon hizmetleri karşılanmaktadır. Ayrıca Avrupa Birliği dışında kalan ülkelere de kriterlere uygun ve akredite hizmetlere ödemeler yapılabilmektedir (Metin, 2012: 36).

Avrupalı üçüncü yaş turistlerinin 2011 yılındaki turizm harcamaları 2006 yılına göre yaklaşık %33 daha fazladır (Demunter, 2012). Avrupa Birliği'nde üçüncü yaş turistlerinin özellikle düşük ve orta yoğunluktaki sezonlarda fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca "Yaşlılar için en iyi destinasyon, Avrupa" programı geliştirilmiştir. Bunun yanı sıra Calypso

girişimiyle düşük sezonlarda dezavantajlı grupların ülkelerarası seyahati sağlanmaya çalışılmıştır. 2012 yılı itibarıyla özellikle yaşlı gruplara odaklanılmıştır. Bu konuda proje çağrıları yapılmış ve çeşitli çalışmalar desteklenmiştir. Avrupa Birliği tarafından üçüncü yaş turizmine ilişkin hazırlanan raporda "seniors" olarak ifade edilen grup 55 yaş ve üzeri bireyleri kapsamaktadır. Avrupa Birliği içerisinde yaşayan her 10 bireyden yalnızca 3 tanesinin yurtdışına çıktığı bilinmektedir. Avrupa Birliği talep, arz ve personel eğitimi olmak üzere üç temel alanda erişilebilir turizmin geliştirilmesi için çalışmalar yapmıştır. 2020'ye kadar bu pazarın daha önemli hâle geleceği öngörülmüştür. Erişilebilir turizm geliştirildiğinde üçüncü yaş turizmine ilişkin hizmetlerin doğrudan ekonomik katkısının 240-270 Milyar Euro'ya ulaşabileceği tahmin edilmektedir. Avrupa seviyesinde erişilebilir turizmin kalitesinin artırılmasının gerekli olduğu belirtilmektedir (European Commission Enterprise and Industry Directorate-General, 2014: 2-8).

İspanya'da "Aktif Yaşlılık Programı" stratejisi uygulanmıştır. Hem yaşlıların aktif olarak sosyal hayata katılmaları hem de ölü sezonda turizmin canlandırılması amaçlanmıştır. Tatil programları için tarihi bölgelerdeki veya doğal alanlardaki tatil kampları kullanılmıştır. Harcanan her 1 € 'ya karşılık 1,8 € geri dönmüştür. Oteller ölü sezonda da çalışabildiği için vergilere katkı sağlanmıştır (Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2006). Üçüncü yaş grubunun turizme katılmasını hedefleyen diğer bazı çalışmalar şunlardır (International Social Tourism Organisation and European Commission, 2014: 1-8):

- AB Üçüncü Yaş Turizm Desteği (The EU Senior Tourism Initiative): Avrupa Komisyonu üçüncü yaş turizmi için Çin, ABD ve Brezilya gibi ülkelerle bağlantı kurarak uluslararası seviyeye ulaşılmasını amaçlamaktadır. Bu doğrultuda yapılan çalıştay ile bölgesel uygulamalar değerlendirilmiş, yeni işbirliği ağları oluşturulmaya çalışılmış ve kamu-özel işbirliği ile özel sektörde üçüncü yaş turizminin özellikle düşük sezonda faydalı olabileceğine dair bilinç oluşturulmaya çalışılmıştır. Avrupa Komisyonu toplumda ihtiyacı olan grupların turizme katılabilmesi için Calypso adlı projeyi yürütmektedir. Bu proje 2012 yılından sonra özellikle üçüncü yaş grubunu destekler duruma gelmiştir.

- "En Güzel Yaşında Daha Çok Seyahat Et" (Brezilya): 2007'de başlatılan program 60 yaş üstü ve emekli bireylerin toplumdan soyutlanmamasını amaçlamaktadır. Bir yandan turizmden faydalanma fırsatı sunarken bir yandan da Brezilya'daki turizm sektörünü desteklemektedir. Emeklilerin seyahat alışkanlıklarının güçlendirilmesi ve toplum içinde yer almaları sağlanırken düşük sezonda seyahat etmeleri hedeflenmiştir. Programın ilk yıllarında seyahatler düşük sezonlarda, daha önceden belirlenmiş destinasyonlara gruplar halinde ve sadece seyahat acentaları tarafından satılan paketleri kapsamıştır. 2007-2010 arasında 599.000 paket satılmıştır. 2013-2014 yılları arasında ise www.viajamais.gov.br adlı web sitesi kurularak paketleri arama imkânı sunulmuştur. Turist bu siteye girip farklı fiyat ve özellikteki hizmetlerden seçim yapmaktadır ve firma ile iletişime geçmektedir. Bu sırada sisteme kimlik bilgileri, sosyal güvenlik bilgileri ve ödeme bilgilerinin girilmesi istenmektedir. Bu sistemdeki firmaların Turizm Bakanlığı ile teknik işbirliği anlaşması imzalaması gerekmektedir. Bu ikinci dönemde 400.000'den fazla birey siteye ulaşmıştır. 460'dan fazla kişiye hizmet sunulmuştur. Ayrıca sisteme 107 firma kaydolmuştur. Paketlerdeki sezon sınırlandırması kaldırılmış ve daha esnek paketler hazırlanmaya başlanmıştır. Daha fazla indirim verilmeye başlanmıştır. Fiyatlar daha uygun hale getirilmiştir. Destinasyon sayısı çeşitlendirilmiştir. Etkinliklere ücretsiz giriş, ekstra turlar ve her şey dâhil gibi ek olanaklar sunulmuştur.

- 3. Yaş için Tatil Programı (Şili): Bu program Şili Ulusal Turizm Servisi'nin bir desteğidir. Tur paketlerinin fiyatları düşük ve orta yoğunluktaki sezonlarda mali olarak desteklenir. Paketlerin içeriğinde ulaşım (otobüs - uçak), konaklama, tam pansiyon yemek, rekreasyon etkinlikleri ve turlar, geziler, sağlık bakımı ve seyahat sigortası yer almaktadır. 405.289 turist bu hareketliliğe dâhil olmuştur ve 2.690.512 geceleme gerçekleşmiştir.

• Yaşlılar için Turizm Programı (Uruguay): *Sosyal Turizmde Ulusal Sistem*: Turizm ve Spor Bakanlığı kamu ve özel sektördeki farklı kuruluşlarla ortak çalışmaktadır. Düzenlenen programlara 2013'te 60.000'den fazla birey katılmıştır. Sosyal Sigorta Bankası (Social Insurance Bank - SIB) ortaklığında gerçekleşmiştir.

Yaşlılar için Turizm Programı: 2012 yılında farklı gelir seviyelerindeki yaşlı ve emeklileri hedeflemiştir. Gelir sınırlaması yoktur, herkese açıktır. 3 gün 2 gece (Yarım pansiyon konaklama, transfer ve turları içermektedir). Turlar %30-60 arasında desteklenmektedir. Kişi başı maliyet 110 Dolar'dır.

• Colonia de Vacaciones Raigón: Emekli, engelli, çocuk ve gençleri kapsamaktadır ve tatil kampı niteliğindedir.

• INATEL Vakfı (Portekiz): 80 yıldır faaliyette olan bir kurumdur ve devletin kontrolündedir. 187.000 üyesi bulunmaktadır. Oteller, kamp ve spor alanlarından oluşan bir ağa sahiptir. 10 milyon Portekizlinin 2 milyonu yaşlılardan oluşmaktadır. Kurum 1995 yılından beri yaşlı turizmi ile ilgilenmektedir. 700.000 (65 yaş üstü) kişi programa katılmıştır. Yaşlı bireylerin topluma katılmasını ve düşük sezonda sektöre destek verilmesini amaçlamaktadır. İspanya'da IMSERSO ve Brezilya'da SESC ile ortaklıkları bulunmaktadır.

• IMSERSO: Portekiz ve İspanya arasındaki değişim programıdır. Finansal krizler durumu zorlaştırmıştır. Düşük gelir seviyesindeki yaşlıların turizme katılımını devlet destekleyememektedir.

• Brezilya Tur Operatörleri Birliği (BRAZTOA): Üçüncü yaş paketleri tüm paketlerin %20'sini oluşturmaktadır. Genellikle ABD tercih edilmektedir. Brezilya'da 23,5 milyon yaşlı birey bulunmaktadır. Yaşlılar için yüksek sezon dışındaki zamanlarda özel ücretler uygulanmaktadır. Üçüncü yaş turizminde dini yerler potansiyel taşıdığı için bu tip destinasyonlar keşfedilmelidir.

Bu uygulamalardan da anlaşılacağı gibi dünyada üçüncü yaş turizmi genellikle düşük sezonda sektörü desteklemek amacıyla, iç turizme yönelik olarak ve sosyal turizme katkı sağlamak için gerçekleştirilmektedir. Bunun yanı sıra diğer ülkelerden üçüncü yaş turistleri çekmek amacıyla "Yaşlılar için en iyi destinasyon, Avrupa" programı geliştirilmiştir. Ayrıca, İrlanda "Yaşlı Dostu İrlanda" (Age Friendly Ireland) mottosunu kullanmaktadır. Bunun için logo dahi oluşturmuşlardır.

Ayrıca, üçüncü yaş turizmi ülkeler arası anlaşmalara da konu olmuştur. Örneğin Arnavutluk ve Avusturya tarafından imzalanan anlaşma üçüncü yaş turizminin istihdamın artırılması ve turizmin çeşitlendirilmesine olan faydasının anlaşıldığını göstermektedir (Albanian Telegraphic Agency, 2014).

Türkiye'de Üçüncü Yaş Turizmine İlişkin Düzenlemeler

Türkiye'de sağlık turizmi son yıllarda Türkiye'nin plan ve programları arasında öncelikli konulardan biri haline gelmiştir. "Sağlık Turizminin Geliştirilmesi Programı" ile sağlık turizminin alt boyutları olan "*termal turizm, medikal turizm ve ileri yaştakilere yönelik bakım ve rehabilitasyon hizmetleri*" aracılığıyla rekabet gücünün artırılması amaçlanmıştır. Programda ileri yaş turizminde 150.000 yabancı turist ve 750 milyon dolar gelir hedeflenmiştir. Programa göre (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014a):

• Hedef ülke ve pazarlara tanıtım faaliyetleri yapılacak, ileri yaş turizmi nitelik ve nicelik olarak geliştirilecektir.

• Yaşlı bakımına yönelik meslek standartları ve çalışma şartları belirlenip eğitim verilecektir. İstihdam alanları belirlenecektir.

• Kamu, özel sektör, STK, üniversite ve medya kuruluşları gibi çeşitli paydaşlarla koordinasyon sağlanacaktır.

- Yaşlı yaşamı ve bakımı için mevzuatta düzenlemeler yapılacaktır.
- Yaşlı turistlerin ülkemize gelebilmeleri için, ülkeler arası anlaşmalar yapılabilmesi için yurtdışı kamuoyunda tanıtım yapılacaktır.

Ayrıca 10.Kalkınma Planı çalışmaları (2014-2018) içerisinde aktif yaşlanma hedefi altındaki 7. Eylem gerekirse indirim yaparak yaşlıların turizm hareketlerine katılımının desteklenmesini amaçlanmıştır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014b: 49). Bu gibi uygulamaların özellikle iç turizmi desteklemekte olduğu düşünülebilir. Sağlık turizmi çatısı altında, üçüncü yaş turizmini de etkileyen hali hazırda var olan veya taslak aşamasında olan bazı mevzuat düzenlemeleri şunlardır (Birdal, 2012):

- 2011/41 sayılı Genelge - Kamuda Sağlık Turizmi Sunumu ve Ücretlendirmesi
- 444 47 28 Uluslararası Hasta Destek Birimi
- Otellerde turistler için acil ve muayene amaçlı sağlık ünitelerinin ruhsatlandırılması
- Geriatri Tedavi Merkezi ve Klinik Konukevi açılması hususunda mevzuat düzenlemesi
- Kaplıcalarda rehabilitasyon merkezlerinin açılabilmesi
- Sağlık Serbest Bölgesi kuruluşunun yasalaşması
- Sağlık turizmi konusunda faaliyet gösteren kuruluşların desteklenmesine ilişkin tebliğ
- 6322 sayılı yasa ile sağlık turizminden elde edilen gelirlerden %50 vergi muafiyeti

Geriatrik Tedavi Merkezleri ve Sağlıklı Yaşam Köyü Projesi üçüncü yaş turizmi için önemli adımlardır. Geriatrik Tedavi Merkezleri yaşlıların hastalıklarının tanı, tedavi, rehabilitasyon ve bakım süreçlerinde hizmet veren sağlık kuruluşlarıdır. Hastane bünyesinde ya da hastaneye bağlı olarak hizmet vermektedirler. Sağlıklı Yaşam Köyü Projesi ise yaşlı, engelli ve kronik hastalığı olanlara tatil köyü tesis edilmesine yöneliktir. Projeye göre bu köylerde ulaşım kolaylığı, doğal varlıklar, hava, rekreasyon alanları ve genişlik bu bireylerin ihtiyaçları doğrultusunda düzenlenmektedir (Birdal, 2012).

Ayrıca, Türkiye’de emeklilere hesaplı tatil sağlanabilmesi için Türkiye Emekliler Derneği’nin ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın projeleri bulunmaktadır (www.sabah.com.tr, 24.07.2017). İç turizme yönelik olan bu projeler diğer ülkelerde uygulanan üçüncü yaş grubuna yönelik sosyal turizm çalışmalarıyla benzerlik göstermektedir.

T.C. Sağlık Bakanlığı, huzurevi ve bakımevi gibi tesislerin “İleri Yaş Sağlık Bakım Tesisi” hâline dönüştürülerek içerisinde farklı klinikler açılabilmesi hususunda düzenleme yapmıştır. Bu düzenlemede kronik hastaların bakımının yanı sıra yurtdışından yaşlı hastaların Türkiye’ye gelmesinin sağlanması da amaçlanmıştır (www.trthaber.com, 24.07.2017).

Türkiye’de Üçüncü Yaş Turizminin Durumu ve Öneriler

Türkiye’nin üçüncü yaş turizmi konusunda önemli avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Avantajları; Türkiye'deki hastanelerin teknoloji, kalite, akreditasyon bakımından ilerleme kaydetmiş olması, Türkiye'nin kültürel zenginliği ile iklimi ve son olarak Avrupa ve Asya'nın ortasında kesişme noktasında yer aldığı için Türkiye'ye havayolu ile ulaşımın kolay olmasıdır. Dezavantajları ise sağlık personeli azlığı, sağlık turizmindeki hukuksal boşluklar, ara eleman eksikliği, yabancı dil bilen personel sayısının az olması, devlet, özel sektör ve STK işbirliğinin yeterli olmaması ve sağlık turizmi tanıtımının yetersizliğidir (MÜSİAD, 2012: 97-98).

Bunların yanı sıra, Türkiye'nin Avrupa ülkelerine yakınlığı, ikliminin uygunluğu, üçüncü yaş turistlerin dikkatini çeken golf turizmi olanakları, Türkiye'nin kültürel ve inanç zenginlikleri ile termal kaynaklar önemli fırsatlardır (Yıldırım, 1997: 79). Ayrıca, bazı ülkelerdeki koşullar Türkiye’nin üçüncü yaş turizmi için birer fırsattır. Özellikle Almanya, diaspora sağlık turizmi bakımından önemli bir potansiyeldir. Almanya’da beklenen yaşam süresi erkeklerde 76, kadınlarda ise 82’dir. Yaşlı bakım evlerinde kalan bireylerin aynı koşullarda bir ay kadar yurt dışında kalmaları sağlanmaya çalışılmaktadır. İskandinav ülkelerinde ise artan yaşlı nüfus, iklim

koşulları, bekleme sıraları ve maliyetler gibi unsurlar ülkemize yaşlı turistleri çekebilecek fırsatlardır. Ayrıca, 70 yaşın üstündeki Norveçlilerin %70'i iyi sağlık koşullarına sahiptir. Finlandiya'da ise "sağlıklı yaşlanma" kavramı çerçevesinde gezi, temiz ve güneşli hava, meşguliyet terapisi ön plandadır. Bunların yanı sıra ülkelerin yaşlı nüfusu incelendiğinde değerlendirilmesi gereken önemli pazar potansiyelleri olduğu görülebilmektedir (Tontuş, 2015b):

- Avustralya - Nüfusun %20'den fazlası 60 yaş üzerinde,
- Danimarka - Nüfusun % 18.4'ü 65 yaş üzerinde,
- Finlandiya - Nüfusun %22'si 65 yaş üzerinde,
- İsveç - Nüfusun % 19.8'i 65 yaş üzerinde,
- Norveç - Nüfusun %16.1'i 65 yaş üzerinde ve
- Rusya - Nüfusun % 13.3'ü 65 yaş üzerindedir.

Üçüncü yaş turizminde bazı destekleyici hizmetlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu hizmetler; tarihi turlar, inanç turları, medikal hizmetler, rehabilitasyon hizmetleri, tedavi kampları, meşguliyet terapileri ve sürekli bakım hizmetleridir (Metin, 2012: 35). Bu hizmetlerin yanı sıra yaşlılara hizmet verecek personelin bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu özellikler; toplumsal ve insanî duyarlılığının yüksek, empati kurma yeteneği geliştirmiş, incelik, zarafet ve insanları incitmeden iş görebilecek, konuşabilecek, sabırlı, anlayışlı, daha dikkatli, analitik düşünme gibi beceri ve yeteneklere sahip olmalıdırlar (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014: 37).

Üçüncü yaş turizminde beklentiler milliyete göre değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin, 50 yaş ve üzeri Alman, İngiliz ve Hollandalı turistler genel temizliğe ve personelin davranışlarına önem vermektedir (Albayrak, Caber ve Bideci: 62). Bu nedenle, homojen olmayan bu gruplara pazarlama yapılırken kişiselleştirilmiş ve odaklanmış yöntemler kullanılmalıdır (Nikitina ve Vorontsova, 2015). Tanıtım ülkelere göre farklılık gösterdiği için bu farklılıklar göz önünde bulundurularak tanıtım planlamaları ve uygulamaları gerçekleştirilmelidir. Örneğin Alman pazarı için hazırlanan broşürlerde ciddi bir renk tonu ve uzun detaylı açıklamalar yer almalıdır. Finlandiya'ya bakıldığında ülkedeki yaşlıların yerel gazete ve dergilerden (%25), internetten (%20) ve turizm acentalarından (%17) gidecekleri destinasyona ilişkin bilgi aldıkları görülmektedir. Bu nedenle Finlandiyalı aracı kurumlarla anlaşarak yerel gazete ve dergilere ilan verilmeli ve Fin dilinde web siteleri hazırlanmalıdır (Tontuş, 2015b).

Son yıllarda “yaşlı dostu şehirler” ve “ileri yaş dostu tesisler” gibi özelliklerin hem destinasyonlar hem de işletmeler tarafından vurgulandığı görülmektedir. Ülkemizde ise “Yaşlı Dostu Kent Amasya” örneği mevcuttur. Dünya Sağlık Örgütü yaşlı dostu kentlerin bileşenlerini özetlemiş ve ulaşımdan konaklamaya 8 farklı başlık altında olması gereken maddeleri sıralamıştır (World Health Organization, 2007: 9). Bu tip kentlerin sayısı artırılmalıdır.

Sağlık turizminde coğrafi yakınlık önemlidir. Bazı ülke vatandaşları yakın çevrelerindeki diğer ülkelere gitme eğilimindedir. Örneğin, Finlandiya vatandaşları yurt dışı sağlık hizmetleri için Estonya ve İsveç gibi ülkeleri tercih etmektedir. Bu durum yerli havayolu şirketlerinin bilet fiyatlarında indirimle gitmeleriyle aşılabilir (Tontuş, 2015b).

İzmir'e ilişkin <http://www.visitizmir.org/> websitesinde üçüncü yaş turizmine de yer verilmiştir. Özel bir rehber eşliğinde tarihi bölgelerin gezilebileceği, İzmir'in termal zenginlikleri ve sağlıklı yiyeceklere ulaşabilme imkânı gibi olanaklar vurgulanmıştır (İZKA, 2016). Bu tip bilgilendirici uygulamalar diğer kentlerde de yer almalıdır.

Türkiye'nin üçüncü yaş nüfusu iç turizm için fırsat olarak değerlendirilebilir. Örneğin, 50 yaş ve üzeri katılımcıları dâhil ederek Sakarya il merkezinde gerçekleştirilen bir araştırmada, tatile gitme davranışının 60-79 yaş grubunda yoğunlaştığı görülmüştür. Bu sonuçlara göre 60 yaş öncesindeki bireylerin çalışma sorumlulukları olabileceği, 80 ve üzeri yaş grubundaki bireylerde ise sağlık sorunlarının etkili olabileceği düşünülmüştür (İnce, 2015: 56-74).

Birdal'a (2012) göre; resmi ve özel sağlık kuruluşları ve turizm şirketleri Avrupa ülkelerindeki sosyal güvenlik şirketleri ile daha yakın işbirliği yapmalı, bu konuda hizmet veren tesislerin kalitesi artırılmalı, Türkiye'deki sağlık sektörünün tanıtımı yapılmalı, sağlık turizmi diğer turizm hizmetleri ile bir araya getirilerek paket halinde sunulmalı, sağlık kuruluşları sertifikalandırılmalı ve sigorta şirketleri ile anlaşılmalıdır.

MÜSİAD'a göre ise bu konuda bazı öneriler şu şekildedir (MÜSİAD, 2012: 100-101):

- Pazarlama açısından doğru konumlandırma yapılmalıdır,
- Fiyatlar uluslararası alanda karşılaştırılarak belirlenmeli,
- Hem atışelikler aracılığıyla hem de sanal ortamda tanıtım sağlanmalı ve kampanyalar düzenlenmelidir,
- Denetim ve kalite sağlanmalıdır,
- Ürün paket olarak (diğer turizm olanaklarını da ilave ederek) sunulmalıdır,
- Diğer ülkelerin sosyal güvenlik kuruluşları, sigorta firmaları ile iş birliği yapılmalıdır,
- Hizmet hastanın evinden çıkıp tekrar evine gelene kadarki süreci kapsamalıdır.

Sonuç

Dünya çapında yaşlılık döneminin daha aktif bir hâle dönüşmesiyle birlikte aktif yaşlanma politikaları oluşturulmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda, T.C. Kalkınma Bakanlığı'nın 2014 yılında yayımladığı Yaşlanma Özel ihtisas Komisyonu Raporu'nda aktif yaşlanmaya ilişkin planlamalara yer verilmiştir. Dünya nüfusunun yaşlanmasıyla birlikte sayısı gittikçe artan ve daha aktif hâle gelen yaşlı bireylerin turizm hareketlerini etkilemesi kaçınılmaz bir sonuçtur.

Uluslararası turizm hareketlerine ve iç turizme önemli katkısı olan üçüncü yaş turistleri; kültür turisti, termal turist ve medikal turist gibi birçok alternatif turizm tipi içerisinde turistik faaliyetlere katılmaktadır. Yurt dışında yaşayan yaşlı gurbetçilerin de sağlık ve bakım hizmetlerini anavatanlarında almak istediklerinde diaspora turizmi ile Türkiye avantajlı bir duruma gelecektir. Ayrıca, Türkiye'de üçüncü yaş turizminin sağlık turizmi altında yer alması, yaşlı bakım ve rehabilitasyon turizmine odaklanılmış olduğunu gösteren bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Nitekim, "Sağlık Turizminin Geliştirilmesi Programı" içerisinde sağlık turizminin alt boyutları arasında "ileri yaştakilere yönelik bakım ve rehabilitasyon hizmetleri" adı altında yer almaktadır. Genellikle, bakım evleri ve rehabilitasyon hizmetlerini kapsayan yaşlı bakım hizmetlerinde turistin kalış süresinin uzunluğu, turist harcamaları bakımından kazançlı bir turizm türüdür.

Gelişmiş ülkeler, özellikle sosyal turizm ile ölü sezonlarda turizm sektörüne destek olmaktadır. Bu nedenle, üçüncü yaş turizmi turizm sektöründe mevsimsellik sorununa karşı alternatif bir çözümdür. Türkiye'de de yaşlıların iç turizme katılımını teşvik etme amaçlı uygulamaların yer aldığı görülmüştür.

Türkiye de özellikle son yıllarda bu turist tipini fark ederek "ileri yaş turizmi" ni plan ve politikaları içerisine dâhil etmiştir. Sağlık Turizminin Geliştirilmesi Programı'nda bu doğrultuda hedefler belirlenmiştir. İlgili mevzuat düzenlemelerinin, politika ve planların gerçek hayata yansımaları kısa vadede somut olarak belirlenemese de uzun vadede daha net sonuçlar alınabileceği ve bu sonuçların turist sayısı ve turizm geliri rakamlarına yansıtacağı beklenebilir.

Yasal düzenlemelerin yanı sıra, var olan güzel uygulamaların diğer kentlere de yayılması üçüncü yaş turizminin belli başlı kentlerde yığılmasını önleyecek ve bu turizm türünden elde edilen gelirin dengeli dağılımına katkı sağlayacaktır. Üçüncü yaş turizminin desteklenmesine yönelik bu uygulamalardan bazıları yaşlı dostu kentler ve yaşlı dostu tesislerdir.

Dünya'da ve Türkiye'de üçüncü yaş turizmine yönelik uygulamaların incelendiği bu çalışmada, kendi içerisinde farklı özellikler gösteren yaşlı turistlere hizmette ve tanıtımda ekstra çaba gösterilmesi ilgili alan yazında özellikle üzerinde durulan konulardan biridir. Özellikle

Avrupa ülkelerinde uygulamaların hayata geçirildiği görülürken, Türkiye’de alınan kararların uygulanması konusunda yetersizliklerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, Türkiye’de üçüncü yaş turizmi sağlık turizminin yanı sıra farklı turizm türlerine de yayılmalı, bunu desteklemek amacıyla devlet, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla ortaklaşa ve sistemli mekanizmalar, projeler ya da yeni modeller geliştirilmelidir.

Kaynakça

Albanian Telegraphic Agency. (2014). Veliaj in Austria, agreement on third-age tourism to Albania. <https://www.ata.gov.al/en/veliaj-in-austria-agreement-on-third-age-tourism-to-albania/> adresinden 20.12.2016 tarihinde alındı.

Albayrak, T., Caber, M., ve Bideci, M. (2014). Yaşlı Turistlerin Otel İşletmelerinde Önem Verdiği Ürün ve Hizmetler: Alman, İngiliz ve Hollandalı Turistlere Yönelik Bir Karşılaştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 25(1), 62–74.

Başbakanlık Aile Ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2006). *İspanya Çalışma Ve Sosyal İşler Bakanlığını (Ministerio De Trabajo Y Asuntos Sociales) Çalışma Ziyareti Raporu (27-29 Kasım 2006 - Madrid)*. Ankara.

Birdal, E. (2012). Sağlık turizminde ileri yaş ve rehabilitasyon turizmi ile ilgili politikalar. *I. Uluslararası Katılımlı Yaşlı Bakım Modelleri ve Rehabilitasyon Turizmi” ve “III. Geriatrik Fizyoterapi Kongresi* içinde (ss. 345–356). İzmir. http://eyh.aile.gov.tr/data/54732e16369dc54930f7ead4/ULUSLARARASI%20KATILIMLI%20YA%C5%9ELI%20BAKIM%20KONGRES%C4%B0_YEN%C4%B0_fuat.pdf adresinden 11.04.2017 tarihinde alındı.

Demunter, C. (2012). *Europeans aged 65+ spent a third more on tourism in 2011 compared with 2006: Ageing and tourism in the European Union*. http://www.ontit.it/opencms/export/sites/default/ont/it/documenti/files/ONT_2012-10-24_02846.pdf adresinden 24.12.2016 tarihinde alınmıştır.

European Commission Enterprise And Industry Directorate-General. (2014). *“Europe, the best destination for seniors” “Facilitating cooperation mechanisms to increase senior tourists’ travels, within Europe and from third countries, in the low and medium seasons” Draft Report*. Brussels, Belgium. <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/5977> adresinden 24.12.2016 tarihinde alındı.

Hacıoğlu, N., ve Şahin, B. (2011). Üçüncü Yaş Turizmi. N. Hacıoğlu ve C. Avcıkurt (Ed.) içinde, *Turistik Ürün Çeşitlendirmesi* (2. Basım, s. 17–39). Ankara: Nobel.

International Social Tourism Organisation And European Commission. (2014). *Senior Tourism in the EU: a Growing Market - Partnership and Cooperation with South America, 8th October 2014, Report of the Workshop*. SESC Consolação, São Paulo. <http://oits-isto.org/oits/files/resources/198.pdf> adresinden 24.12.2016 tarihinde alındı.

İnce, A. (2015). Yaş, Cinsiyet, Sosyo-Ekonomik Düzey ve Dindarlık Algısı Değişkenlerine Göre Yaşlanma Sürecinde Boş Zaman Uğraşları. *Yaşlı Dostu Kentler Sempozyumu 26-27 Kasım 2015* içinde (ss. 56–74). Bursa.

İzka. (2016). Third Age Tourism: Geriatrics-Senior Tourism-Third Age Tourism. <http://www.visitizmir.org/en/page/ne-yapmalı/-610037/-702387> adresinden 9.12.2016 tarihinde alındı.

Metin, A. (2012). Bakım ve rehabilitasyon turizmine genel bakış. *I. Uluslararası Katılımlı Yaşlı Bakım Modelleri ve Rehabilitasyon Turizmi Kongresi ve III. Geriatrik Fizyoterapi Kongresi Bildirileri İçinde*. İzmir: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Geriatri Fizyoterapistleri Derneği.

MÜSİAD. (2012). Sağlık Sektör Kurulu Raporu 2012. http://www.musiad.org.tr/F/Root/Pdf/Ara%C5%9Ft%C4%B1rma%20Raporlar%C4%B1/Sekt%C3%B6r%20Raporlar%C4%B1/Saglik_Sektor_Kurulu_Raporu_2012.pdf adresinden 20.12.2016 tarihinde alındı.

Nikitina, O. ve Vorontsova, G. (2015). Aging Population and Tourism: Socially Determined Model of Consumer Behavior in the “Senior Tourism” Segment. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 214, 845–851. <http://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.11.736>

Özcan, Z. K., ve Aydın, V. (2015). *Sağlık Turizmi (Teori ve Politika)* (1. Baskı). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Sağlık Turizm Kurulu. (2015). Tüm Yönleriyle Sağlık Turizmi. <http://www.satürk.gov.tr/tyst.php> adresinden 20.03.2017 tarihinde alınmıştır.

Śniadek, J. (2006). Age of seniors - a challenge for tourism and leisure industry. *Studies in Physical Culture ve Tourism*, 13, (Suppl.), 103–105. http://www.wbc.poznan.pl/Content/61372/Sniadek_REV.pdf adresinden 24.12.2016 tarihinde alındı.

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2014a). *Onuncu Kalkınma Planı (2014 - 2018) Sağlık Turizminin Geliştirilmesi Eylem Programı*.

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2014b). *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu Raporu 2023*. Ankara.

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2010). İleri Yaş ve Engelli Turizmi. <http://saglikturizmi.gov.tr/TR,183/ileri-yas-ve-engelli-turizmi.html> adresinden 20.12.2016 tarihinde alındı.

Tontuş, H. Ö. (2015a). T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Turizmi Politikaları. <http://www.tkhk.gov.tr/Dosyalar/eb507dd12bb34ca59cc3aeca0cbf60.pdf> adresinden 10.04.2017 tarihinde alındı.

Tontuş, H. Ö. (2015b). Tüm Yönleriyle Sağlık Turizmi / Ülkeler. SATURK. <http://www.satürk.gov.tr/ust.php> Erişim: 21.03.2017

World Health Organization. (2007). *Global Age-friendly Cities: A Guide*. France. http://www.who.int/ageing/age_friendly_cities_guide/en/ adresinden 24.12.2016 tarihinde alınmıştır.

Yıldırım, S. (1997). Üçüncü yaş turizmi ve bunun Türkiye açısından değerlendirilmesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, (1–2), 77–81. http://www.anatoliajournal.com/atad/depo/dergiler/Cilt8_Say1_Yil1997_1304933555.pdf adresinden 24.07.2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet Kaynakları:

<http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2017/05/15/emekliye-ucuz-tatil-firsati>. Erişim: 24.07.2017

<http://www.trthaber.com/haber/saglik/yaslilar-icin-saglik-bakim-tesisleri-acilacak-200091.html>. Erişim: 24.07.2017.